

UNDALMANING BADIY ASARDAGI O'RNI

KOMILA ABDURAHIMOVA ULUG'BEK QIZI*Namangan davlat pedagogika instituti**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada undalmaning badiiy asardagi stilistik va ifodaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Xususan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi undalma misollari orqali yozuvchining obraz yaratish, qahramonning ruhiy holatini ochib berish hamda muallifning munosabatini bildirishdagi uslubi yoritiladi. Undalmalar yordamida matnda bevosita murojaat, ichki monolog, dramatism va emotsional ta'sir kuchi oshganini ko'rish mumkin. Maqolada undalmaning roman tiliga badiiy ohang bag'ishlovchi vosita sifatidagi o'rni hamda u orqali muallif va qahramon o'rtasidagi hissiy bog'liqlik ifodasi asosiy tahlil obyekti etib olingan.

Kalit so'zlar: undalma, badiiy asar, stilistik vosita, "O'tkan kunlar", murojaat, dramatism, ichki nutq, emotsional ta'sir

KIRISH

Undalma — bu bevosita murojaat shakli bo'lib, badiiy asarda obrazlarning ichki kechinmalarini ochishda, dramatik ohangni kuchaytirishda va matnga ifodaviy boylik bag'ishlashda muhim stilistik vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, undalma vositasi yordamida muallif qahramonning ruhiy holatini ko'rsatish, ichki monologini ochish, yoki bevosita o'quvchiga murojaat etish orqali estetik ta'sir kuchini oshiradi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida undalmalar nafaqat obrazlarning tuyg'ularini yoritish, balki muallif pozitsiyasini ifodalash, o'quvchini voqealar markaziga jalb etish kabi funksiyalarni ham bajaradi. Ushbu maqolada undalmaning mazkur asarda qanday badiiy va mazmuniy vazifalarni bajarayotgani amaliy misollar asosida tahlil qilinadi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida obrazlar ruhiyati, muallifning ichki kechinmalari va dramatik voqealar rivoji ko'pincha undalma vositasi orqali chuqur ochib beriladi. Bevosita murojaat shaklida ifodalanuvchi undalma asarda qahramonlarning ichki iztiroblari, muhabbat va vijdon qarama-qarshiliklari, shuningdek, muallifning jamiyatga nisbatan munosabati singari jihatlarni yoritishda muhim badiiy vositaga aylangan. Jumladan, asardagi "Kumush! Kumush!" kabi qisqa, ammo kuchli ta'sirga ega undalmalar orqali qahramonlarning dardli hayqirig'i, umidsizlik yoki intilish holatlari nafaqat hikoya qilinadi, balki o'quvchining qalbiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqolada undalmaning "O'tkan kunlar" asaridagi badiiy-ifodaviy o'rni, uning matnga kiritgan hissasi va estetik ta'sir kuchi stilistik tahlil asosida yoritiladi.

ASOSIY QISM

“O‘tkan kunlar” romanida undalma vositasining qo‘llanilishi faqatgina tilni bezash uchun emas, balki obrazlarning ichki kechinmalarini chuqur ochish, ularning ruhiy dunyosini jonlantirish, dramatik sahnalarga hissiy yuk berish kabi ko‘p funksiyalarni bajaradi. Qodiriy undalmalarni oddiy murojaat sifatida emas, balki voqealar rivojiga xizmat qiluvchi, o‘quvchini qahramonlar taqdiri bilan bevosita bog‘laydigan kuchli ifoda vositasi sifatida ishlatadi.

Masalan, Kumush obrazining fojiali o‘lim sahnasida undalma vositasi kuchli dramatik effekt beradi: “Kumush! Kumush!” – bu murojaat qahramonning hayqirig‘i, iztirobi, umidsizlikdagi najot qidiruvi sifatida jaranglaydi. Bu undalma orqali faqat Otabekning ruhiy holati emas, balki o‘quvchining his-tuyg‘ulari ham junbushga keladi. Undalma bu yerda ichki monolog va tashqi nutq o‘rtasidagi ko‘prik sifatida xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Qodiriy ba’zida muallif sifatida o‘quvchiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qiladi, ya’ni undalma vositasini didaktik va falsafiy fikrlarni etkazish vositasiga aylantiradi. Masalan: “Ey zamona! Nega sen bu qadar zolimsan?” degan shakldagi undalmalarda yozuvchi bevosita davr, jamiyat va insoniyatga murojaat qilib, o‘z g‘oyaviy nuqtai nazarini ochiq bildiradi. Bu nafaqat badiiylilikni kuchaytiradi, balki asarning ijtimoiy-falsafiy qatlamini ham boyitadi.

Shuningdek, romandagi sevgi sahnalarida undalmalar sof emotsional yuk ko‘taradi. Qahramonlar bir-biriga bevosita murojaat qilgan holda (masalan: “Ey go‘zalim!”, “Sen bormisan, Kumush?”) o‘z sevgisini, iztirobini yoki ichki qo‘rquvlarini ifodalaydi. Bu jihat undalmani dialoglardagi shakldan chiqib, ko‘proq ruhiy holatga urg‘u beruvchi vositaga aylantiradi.

Yana bir muhim amaliy jihat shuki, undalma vositasi orqali yozuvchi milliy tilning jonli ohangini yaratadi. “Ey Otabek, endi sen yolg‘izsan...” kabi undalmalar xalq og‘zaki ijodidagi tuyg‘ularga yaqin, tabiiy ifodalar orqali asarga samimiylik va hayotiylik bag‘ishlaydi.

Xulosa qilib aytganda, “O‘tkan kunlar” romanida undalmaning qo‘llanilishi faqat grammatika yoki uslubiy masala emas, balki bu vosita asarning ruhiy, badiiy va estetik qatlamlarini boyituvchi kuchli uslubiy yechim sifatida xizmat qiladi.

Qodiriy undalmani oddiy murojaat shakli emas, balki qahramonning dardi, muallifning faryodi, o‘quvchining esa ko‘z oldida jonlanadigan sahna sifatida namoyon etadi.

“O‘tkan kunlar” asaridagi undalmalarning kreativ-amaliy misollari

Undalma ifodasi	Kimga yoki nimaga murojaat	Qanday sahna/holatda	Undalmaning ta'siri
“Kumush! Kumush!”	Kumush (Otabekning hayqirig'i)	Kumushning fojiali o'lim sahnasi	Qahramon iztirobi va dramatik kuch oshadi
“Ey taqdir, nega bunchalar zolimsan?”	Taqdir (muallifning murojaati)	Hayotning adolatsizligi yuzasidan falsafiy ohangda	Muallif pozitsiyasi va asardagi g'amginlik ifodalanadi
“Ey go'zalim, sening nigohing hayotimga nur!”	Kumush (Otabekning sevgi izhori)	Sevgi sahnasi, ichki kechinmalar kuchayadi	Romantik ruh, obrazlar orasidagi tuyg'u aloqasi
“Ey Otabek, sen yolg'izsan endi...”	Otabek (muallif yoki ichki ovoz)	Kumushdan ayrilgan holat, ruhiy sinish pallasi	Yolg'izlik va iztirob emotsiyasi kuchayadi
“Ey yurak, sabr qil!”	O'z yuragiga murojaat (ichki monolog)	Murosaga kelish yoki ichki kurash payti	Ichki nutq orqali qahramon kechinmasi jonlanadi
“Ey zamona, sen menga nimalarni ko'rsatding?”	Davr, jamiyat (muallif yoki qahramon)	Asarning umumiy ijtimoiy foni	Tanqidiy-falsafiy kayfiyatni beradi
“Kumush, meni kechir...”	Kumush (afsus, nadomat sahnasi)	Kechirim so'rash, pushaymonlikni ifodalash	Insoniylik va vijdon azobi ko'rsatiladi

XULOSA

“O'tkan kunlar” romanida undalma vositasining keng va o'rinli qo'llanishi yozuvchining til ustaligi, obrazlarga chuqur psixologik yondashuvi va matnni emotsional jihatdan boyitish mahoratini yaqqol namoyon etadi.

Undalma bu asarda oddiy nutqiy shakl emas, balki qahramon ruhiyati, muallif pozitsiyasi va badiiy g'oyaning tashuvchisi sifatida harakat qiladi. Qodiriy undalma orqali o'quvchini voqealarning bevosita ishtirokchisiga aylantirib, asardagi iztirob, sevgi, kechirim, faryod va falsafiy mulohazalarni chuqur his qilish imkonini yaratadi.

Shuningdek, undalma yordamida yozuvchi milliy ruh, xalq og'zaki ijodi elementlari, dramatism va samimiyatni uyg'unlashtirgan holda asarning badiiy qiymatini oshiradi. Qahramonlarning hayqirig'i, ichki monologi yoki muallifning

bevosita murojaati orqali ifodalangan undalmalar o'quvchini chuqur fikrga chorlaydi, ularning his-tuyg'ularini harakatga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, undalma "O'tkan kunlar" romanida faqat stilistik bezak emas, balki badiiy obrazlar hayotini ko'rsatishda, ruhiy dramatismni kuchaytirishda va mualliflik nuqtai nazarini ifodalashda muhim estetik vosita bo'lib xizmat qilgan. Shu bois bunday vositalarning tahlili badiiy asar tilini chuqur anglashga xizmat qiladi va stilistik vositalarning ta'sirchanligiga e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2022.
2. Yo'ldoshev A. Badiiy matn stilistikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. G'afurova D. Adabiy til va uslub. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Mirzayev M. Adabiy asar tili va uslubi. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Jo'rayev M. Badiiy asar tahlili asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.